FUNKCE VÁGNOSTI V POLITICKÝCH PROJEVECH¹

MICHAELA MRÁZKOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc, Česká republika

MRÁZKOVÁ, Michaela: Function of vagueness in politically oriented speeches. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2019, Vol. 70, No 1, pp. 95 – 111.

Abstract: The subject of vagueness is discussed in analytical philosophy but from a linguistic point of view it is rather overlooked. We approached the issue of the concept definition and tried to find the cross point of two fields which is found in approach to vagueness using or violating of cooperative principle. The aim of the paper is to specify the criteria for the evaluation of vagueness, determine the motivation to use vagueness, defining its potential sources and describing the language means that typically make vagueness in persuasive texts specifically in politically oriented speeches. Based on the results of qualitative analysis, the occurrences of vagueness were found at lexical units' level and semantic-pragmatic units. We have therefore focused on the linguistic manifestations of vagueness that is the appearance of evaluative adjectives, epistemic particles, metaphors, abstract word etc. Quantitative analysis of these linguistic categories has proven to be inadequate because not all of these occurrences can be labelled as vague. For this reason, we have been applied four types of vagueness based on violation of conversational maxima, which offers and partly clarifies conceptual difficulties and provide instructions for detecting vagueness in the text.

Key words: vagueness, text analysis, political speech, presidential elections

Analytici, novináři, ale i široká veřejnost dlouhodobě postrádají nástroj či metodu, jež by umožňovala určit, zda je veřejný projev (tedy jednostranná komunikace směrem k posluchači, při níž nedochází k desambiguaci textu) vágní. Důvodem zájmu o vágnost je například potřeba rozpoznat potenciální manipulaci či kvantifikovat informační hodnotu konkrétních promluvových úseků, především pak těch, v nichž převažuje persvazivní funkce (Jaklová, 2002). Příkladem textů s převažující persvazivní funkcí jsou politické projevy, jejichž cílem je představit politický program, vyjádřit se k aktuální skutečnosti či přesvědčit posluchače o názoru mluvčího (Dieckmann, 1971; Lerman, 1985; Jucker, 1986; Wilson, 1990).

Typickým formátem těchto monologických komunikačních událostí jsou tiskové konference, kde jsou do komunikačního procesu zpravidla zapojeni novináři, kteří kladou dotazy mluvčímu, nebo, v současné době stále častěji, prohlášení prostřednictvím sociálních sítí, kde k přímé interakci nedochází – mluvčí jsou svými posluchači osloveni pouze v komentářích, tedy psanou formou.

¹ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT na specifický výzkum, který byl alokovan v roce 2017 na UP. Výzkum byl konkrétně realizovaný v projektu s názvem Komplexní analýza textu na příkladu české prezidentské kampaně 2018 (IGA_FF_2017_035) v rámci studentské grantové soutěže.

Pro zkoumání fenoménu vágnosti ve veřejném projevu byl vybrán korpus mluvených projevů kandidátů na prezidenta České republiky ve volbách 2018. Do analýzy byly zahrnuty pouze monologické části komunikační události.

POTENCIÁLNÍ ZDROJE VÁGNOSTI

Vágnost neboli neurčitost či nejednoznačnost je často spojována s problematikou vymezení pojmů, která je popisována známými sofistickými paradoxy, například „o zrních písků“ či „holohlavým paradoxem“ (např. Burgess, 1990). Prohlásil-li kandidát na prezidenta, že *se chce zasadit o lepší stát*, nechává tím zcela bez vysvětlení výraz *lepší*, čímž je otevřen značný prostor posluchačově imaginaci. Taková tvrzení mohou v komunikaci zastávat **negativní roli** (Wenzhong, Jingyi, 2013) a umožňovat nejednoznačnou interpretaci sdělení. V případech, kdy je takto s textem zacházeno cíleně, hovoříme o manipulaci recipientů (Wenyi, Yunteng, 1997). U politických projevů jde o zjednodušující nebo vyprázdněná sdělení, k nimž autoři sahají jednak z opatrnosti, jednak pro úsporu výrazu. Zde se jedná o **neurčitost úmyslnou** (Bečka, 1939).

Kromě záměrného zatajování skutečností podle Stephena Ullmanna (1962) příčiny negativní vágnosti vycházejí přímo z povahy jazyka a mohou se projevat obecným charakterem slov, nejasnými hranicemi pojmů v reálném světě, významem, který je vždy kontextově vázaný, či nedostatečnou znalostí významu pojmů (citováno z Wenzhong, Jingyi, 2000). Vztah mezi vágností a určitostí je pak podle Bertranda Russella (1997) odrazem inkoherece jazyka a světa.

Vágnost je v běžném jazyce do určité míry nejen tolerována, ale v mnoha ohledech i situačně a funkčně vyžadována. **Role** vágnosti může být tedy také **pozitivní** (Wenzhong, Jingyi, 2013). Podle Josefa V. Bečky (1939) se v těchto případech může jednat o **neurčitost nucenou** vznikající tehdy, když některý člen vyjadřované myšlenky není znám nebo je znám jen neúplně: *Něco zapraskalo. Nějak už to vydržíme*.

TYPOLOGIE VÁGNOSTI

Vodítka pro dělení vágnosti můžeme nalézt v pragmatice, kde vágnost těsně souvisí s porušováním **kooperačního principu**, který je definován čtyřmi hlavními konverzačními maximy – kvantitativní, kvality, relevance a způsobu (Grice, 1975; Hirschová, 2006). Je zřejmé, že jednotlivé maximy se mohou překrývat a výskyty vágnosti tak nemusí být jednoznačně označeny porušením jedné konkrétní maximy. Z našeho pohledu však postačí určit, která konverzační maxima je porušena nejzávažněji. Příklady porušování konverzačních maxim vybíráme z korpusu kandidátských projevů prezidentských voleb 2018.²

² Více informací o zkoumaném korpusu kandidátských projevů a o způsobu jejich transkribování na s. 10 – 12.

Maxima kvantity

Podáme-li v rámci sdělení právě tolik informací, kolik je třeba k jeho jednoznačnému pochopení, zachováváme tím **maximu kvantity**. Pokud však sdělení příliš zjednodušíme, stává se vágním. Mluvčí v těchto případech neposkytne dostatek informací k jednoznačné interpretaci sdělení. Například:

*MT: miloš zeman se tak moc chtěl stát českým charles de gaullem nebo třeba šimonem perézem (.) a já jsem mu to upřímně přál jako člověku který byl významnou osobou polistopadového vývoje; ta jeho přehnaná **snaha**, (..) ty jeho **poslední politické kroky** (.) jej přivedly do situace kdy se blíží spíše **jiným historickým postavám**.*

*PF: přihlížet nečinně **tomu**, co se dneska děje už dál nechci (...)*

*JD: proto jsem se taky dostal (..) **tam**, kde jsem takže (...) vím o celé **řadě věcí** které bych chtěl prosazovat.*

*VK: jsme (.) stát (.) který (.) má ještě obrovské **rezervy** v získání ještě lepší pověsti (..) v evropě. (..)*

Maxima kvality

V případě **maximy kvality** bychom měli sdělovat pouze pravdivé informace a informace, pro něž máme dostatečnou evidenci. V kontextu definování charakteristických vlastností vágnosti se kritérium dostatečné evidence stává zásadním a vztahuje se i na sdělení, při kterých se politici snaží ukazovat svoji tzv. **political positive face** (politicky pozitivní tvář) (Gruber, 1993), tedy úsilí být co nejpřitažlivější pro voliče. V této souvislosti pak kandidáti potlačují své negativní „tváře“ a dané tvrzení se stává příliš zjednodušené a bez možnosti ho ověřit, např.:

*MT: (.) já bych řekl nelhostejností k tomu kam ta česká republika z hlediska politické kultury tradice historie ambicí v těch posledních týdnech a měsících nepochybně směřuje. (.) ta země je rozdělená **na nesmiřitelné tábory**. (.) já nechci všechny ty dělicí roviny popisovat; (.) zvyšuje se **pnutí ve společnosti**. (.)*

V uvedeném případě nelze „rozdělení na nesmiřitelné tábory“ ani „pnutí ve společnosti“ nijak ověřit. Recipienti jsou zde odkázáni na důvěru vůči mluvčímu, ta je však oslabena nepodloženými tvrzeními. Uvádíme zde také příklady ukazování „politicky pozitivní tváře“, pro kterou je signifikantní především Mirek Topolánek:

MT: já určitě nejsem patologicky závislý na moci; to už jsem mnohokrát prokázal. (...)

MT: nikdo ani z byznysu ani z politiky včetně soupeřů nemůže říct že bych ho kdykoliv podrazil, že bych nesplnil dohodu, že bych nedodržel smlouvu že bych jakýmkoliv způsobem udělal něco nekorektního. (...)

MT: já teda nikdy dvakrát stejnou chybu nedělám. (...)

Maxima relevance

Dalším typem vágnosti je porušování **maximy relevance**, a to v případech, kdy jsou uváděny irrelevantní informace, které v kontextu sdělované skutečnosti s tématem nesouvisí nebo je souvislost zřejmá pouze částečně. Uvedme si to na příkladu výroku Miloše Zemana, který ve svém projevu uvádí nedostatek času na osobní vyžití jako jeden z argumentů, proč znovu nekandidovat na prezidenta. Informace o žánrech jeho oblíbené četby jsou však pro voliče zcela nedůležité:

MZO: celý život jsem měl rád knihy. (..) když jsem byl mladý četl jsem všechno co mi přišlo pod ruku. (.) a postupně se moje knižní záliby vyhranily do čtyřech žánrů. (.) a sice literatura faktu, historická literatura, životopisy a science fiction. (.) a jak dobře víte v každém z těchto žánrů téměř každý den vychází nový a nový titul, a protože při výkonu prezidentské funkce nemáte pochopitelně čas na četbu, (.) tak ztrácíte kontakt s touto literaturou, a je vám to tak trochu líto. (...)

Maxima způsobu

Pokud jsou vyjádření nepřesná, neostrá, zjednodušená a nedovedeme u nich s jistotou určit, za jakých podmínek už dané tvrzení platí (Berka, Rybová, 1988), je porušována **maxima způsobu**. Často se jedná o evaluativní adjektiva a adverbia či kvantifikátory, u kterých je sice zřejmý význam daného výrazu, není však jisté, kdy daná skutečnost těchto vlastností nabývá. Pravděpodobnost výskytu vágnosti porušením maximy způsobu se zvyšuje také užitím metaforických a abstraktních pojmenování. Například:

MH: (...) chceme nabídnout někoho kdo se pokusí překonat šrámy z minulosti, které nás v současnosti rozdělují

*JD: chci prosazovat hodnoty; (.) kterých si celý život vážím a o kterých si myslím že jsou (.) nesmírně důležité jako (.) je **pravda**; (.) **rozum** (.)*

*MH: **silní** nesmí ignorovat **slabé** (...)*

*MHo: aby dostál ((méněno prezident)) dalšímu ústavnímu úkolu, (.) tedy **elegantně** a **vyznělavě** zastupoval stát navenek.*

Příkladem tohoto typu vágnosti jsou i případy, kdy jsou vyjádření dvouznačná, jako například u Vratislava Kulhánka:

*VK: dlouho jsem přemýšlel, (...) jestli **svým způsobem** do politiky vstoupit, politika mně byla vždycky poměrně hodně vzdálená. (.)*

Slovní spojení „svým způsobem“ je pravděpodobně použito bezděčně. Snadno bychom však mohli nabýt dojmu, že Vratislav Kulhánek disponuje specifickými nástroji, jak do politiky vstoupit. Výrok proto hodnotíme jako dvojnásobný a matoucí, tedy vágní.

SPECIFIKA KOMUNIKAČNÍHO MODELU POLITICKÝCH PROJEVŮ

Zdroje vágnosti můžeme nalézt také v kontextu specifík komunikační události a komunikačních rolí (Hoffmannová, Müllerová, Kořenský, 2013), způsobu účasti jednotlivých osob podle stupně aktivity/pasivity, délky a vzájemné distribuce jejich sdělení.

V případě zkoumaného korpusu se jedná o tiskové konference, které byly uspořádány za účelem oznámení prezidentské kandidatury. Recipient je v tomto případě roztržštěn mezi novinářskou obec, která je přímým recipientem dané komunikační situace, širokou veřejnost, již je projev primárně určen, a v několika případech i mezi protikandidáty, vůči nimž se mluvčí vymezuje (viz *Obrázek 1*).

Obrázek 1: Schéma komunikační události politických projevů

Schéma 1 je typické pro většinu kandidátů (Michal Horáček, Marek Hilšer, Pavel Fischer, Miloš Zeman – veřejný projev, Vratislav Kulháněk, Mirek Topolánek). Mluvčí v tomto typu komunikace nemají přímý kontakt s veřejností, která pro ně představuje nejdůležitější cílovou skupinu, a právě při této potřebě oslovit co nejširší skupinu voličů vzniká prostor pro vágní vyjádření (Gruber, 1993).

Druhý komunikační model (*Schéma 2*) je typický pro kandidáty, kteří pro účely oznámení své kandidatury zvolili intimnější formu, tedy setkání s vybranou skupinou lidí. V těchto případech se nejednalo o tiskové konference, protože projevy nebyly primárně určeny široké veřejnosti. Jiří Drahoš svůj projev pronesl ve svém rodném městě Jablunkově a Miloš Zeman uspořádal soukromou společenskou akci pro svých 1 000 nejbližších příznivců na Pražském hradě.

Zdroje vágnosti vyplývající z komunikačních schémat vidíme v závislosti na tom, jakému publiku je projev primárně určen. Čím konkrétnější a vymezenější publikum je, tím konkrétnější a méně vágní je také pronesený projev.

Komunikace mluvčích směrem k protikandidátům v případě korpusu prezidentských projevů probíhá implicitně formou jakéhosi vymezení, především pak vůči

stávajícímu prezidentovi Miloši Zemanovi. Právě tato implicitnost, jejíž obsah není vždy úplně zřejmý, může být dalším ze zdrojů vágnosti.

VÁGNOST V JAZYCE

Vágnost se podle Ye (2012) rozlišuje na vágnost, která odráží vágnost ve světě, vágnost reflektující lidské myšlení na základě konceptualizace a sémantickou vágnost v samotném jazyce. My se dále budeme věnovat pouze sémantické vágnosti, která je v jazyce chápána jako specifická kvalita mluvených projevů (Hoffmannová, 2017).

Koncept vágnosti lze dále podle Hoffmannové (2017) rozlišovat na vágnost (neurčitost) sémantickou a pragmatickou, ontologickou a gnozeologickou, vágnost spjatou s extenzí a intenzí, vágnost jako vlastnost jazyka (jazykových výrazů), vágnost řeči (textu, komunikace) a vágnost vědeckého metajazyka (srov. Neustupný, 1966; Tondl, 1966; Kořenský, 2004; Dönninghaus, 2005; Štícha, 2007 a další). V mluvených projevech je vágnost typická distribucí neurčitých zájmen a zájmených příslovci (*ten, nějak, takový*), sémanticky vyprázdněných výrazů (*jako, teda, prostě, vlastně*). Více o determinátorech, resp. identifikátorech, určitých a neurčitých a o jejich kombinacích viz Hirschová, 1988; Uhlířová, 1992. Dalším typickým znakem vágnosti v mluveném jazyce jsou hezitační zvuky a zkratkovitá, fragmentální syntax atd. (Hoffmannová, 2001; Hoffmannová, 2008). Vágnost v mluveném jazyce je často nezáměrná a je připisována situačnímu kontextu (Hoffmannová, 2017), zatímco vágnost či neurčitost v psaném jazyce je záměrná nebo přinejmenším odráží úmysl mluvčího.

Charakter promluv, kterým se věnuje tento text, je založen na textu psaném. Mluvčí své projevy ve většině případů (vyjma prezidentského kandidáta Michala Horáčka) nečtou, promluvy však nejsou spontánní, text je připravený, jedná se o tzv. sekundárně mluvený text (Tannenová, 1982).

Podle Hoffmannové (2017) se neurčitost v jazyce projevuje prostřednictvím tzv. jistotní modality, tj. vyjadřování různé míry jistoty mluvčího o platnosti propozičního obsahu nebo jeho částí (Haan, 1999) nebo dalšími gramatickými a lexikálními prostředky, jako jsou epistémické predikátory (*předpokládám, myslím, zdá se, je možné*), např.:

*VK: (...) nejsme žádný malý stát; že jsme jeden z větších států v rámci Evropy stát; (.) který (..) **myslím** že měl (..) snad (.) snad pořád ještě má (.) ale má ještě obrovské rezervy v získání ještě lepší pověsti.*

či epistémické částice (*asi, možná, snad, třeba*) vyjadřují nejistotu mluvčího, např.:

*JH: role někoho kdo umí nabídnout produkty českého průmyslu je velmi důležitá, protože tím se tvoří národní bohatství.(.) já tuto roli **snad** sehrávám celý život.*

Dalšími typickými jazykovými prostředky pro neurčitost textu jsou podle Hoffmannové (2017) modální slovesa a formy futura. V politických projevech, zvláště pak těch, kde politici propagují své volební programy uskutečnitelné pouze v případě, že budou zvoleni, je slovesný typ futura či výskyt modálních sloves velmi častým gramatickým prostředkem. V projevech prezidentských kandidátů však nacházíme pouze jeden resp. dva výskyty modálního slovesa *mocet/moci*, které z hlediska typů vágnosti popsanych výše odpovídají porušení maximy způsobu:

PF: prezident může být iniciátorem a moderátorem (.) debat o strategických otázkách naší země, (.) dlouhodobém směřování, (.) ale také o tom jaké priority by si naše země měla zvolit. (.) prezident může také (.) vstupovat do těch velkých otázek spojených s evropskou integrací

Potenciál výskytu vágnosti je také zřejmý u kondicionálu přítomného i minulého. Zatímco formy minulého kondicionálu vyjadřují nerealizovatelnost podmíněného děje ve všech časových plánech, kondicionál přítomný sice nerealizovatelnost podmíněného děje neimplikuje, zároveň ji ale ani nevylučuje (Karlík, 1983). Obě formy kondicionálu proto pokládáme za projevy sémantické neurčitosti či distance mluvčího ke sdělované skutečnosti. Z důvodu absolutní absence minulého kondicionálu v prezidentských projevech se dále zabýváme pouze přítomným kondicionálem. Největší výskyt (25 výskytů) byl evidován u Mirka Topolánka, v jeho případě se jedná o jakési metatextové promluvy, které uvozují určité výpovědní úseky: řekl bych, spíš bych hovořil o, nazval bych, *tedy*. Žádný z mluvčích užitím kondicionálu neporušil konverzační maximy (viz výše), z toho důvodu nebyl ani jeden z výskytů kondicionálu klasifikován jako vágní.

Podle Ronzitti (2011) může být vágní jakýkoliv slovní druh. Typické vágní slovní druhy jsou adjektiva, především ta, jejichž platnost nelze z kontextu nijak odvodit (např. *vysoký, dobrý, červený*), adverbia (*pravděpodobně, dobře*) či kvantifikátory (*málo, hodně, trochu*) a podstatná jména abstraktního charakteru (*láska, lid, stát*). S tímto pojetím vágnosti se ztotožňujeme pouze částečně. Příkládáme se k přístupu, který přisuzuje vlastnosti vágnosti pouze vyjádřením, která mohou mít negativní vliv na percepci sdělení, tzn. mohou být pochopena jinak, než jsou míněna, anebo jsou manipulativního charakteru. Uvedme si proto tento zdánlivý rozpor na příkladech:

JD: měl jsem to štěstí, že jsem celý život obklopen lidmi, kteří byli kvalitní
MHo: máme vlastní představy o cestě za štěstím a svobodné společnosti

Zatímco v případě výroku Jiřího Drahoše lexikální jednotka štěstí znamená vyjádření vděku za to, že mohl spolupracovat s kvalitními kolegy, metaforické vyjádření *cesty za štěstím* Michala Horáčka je zavádějící, protože interpretace toho, co je štěstí, není pro recipienta jasně rozeznatelná. Podobný případ lze sledovat při užití výrazu *hodně* v druhém uvedeném případě.

*MHo: (...) budeme-li se všichni respektovat, dokážeme toho **hodně***
*JD: v Jablunkově mě **hodně** lidí zná; (.) ale jsem si vědom toho že (.) ve spoustě krajů (.) předseda akademie věd (.) známý není.*

Michal Horáček zde nijak nespecifikuje, co podle něj znamená *hodně*, přisouzení platnosti výroku je tedy ponecháno pouze na posouzení recipientem, zatímco v případě Jiřího Drahoše není specifikace přesného počtu lidí, kteří ho znají, důležitá. Užití tohoto výrazu nemění význam promluvy a není ani pravděpodobné, že by bylo tímto způsobem manipulováno s voliči.

VÁGNOST V PR

PR neboli public relations se v posledních několika desítkách let stalo jednou z nejdůležitějších komunikačních dovedností směrem k veřejnosti, a to napříč nejrozličnějšími oblastmi veřejného života. Vládní i nevládní organizace, soukromé společnosti, ale i jedinci využívají služeb PR především proto, aby systematicky vytvářeli obraz o sobě samých před širokou veřejností. V oblasti takto cílené komunikace je velmi obtížné oddělit PR od propagandy, kampaně, reklamy, marketingu a dalších. Pro naše účely to však ani není třeba. Je však zajímavé vytyčit si, jak se na základě předešlých výzkumů projevuje vágnost právě v takto zaměřených textech.

Na lexikální a sémantické rovině zde Joan Cuttingová (2007) uvádí evidenci neologismů či nových slovních spojení, které mluvčího jaksi chrání před přesným výkladem, který by mohl odradit recipienta. I v korpusu kandidátských projevů je evidováno několik promluv toho typu, např.:

*MT: jdu do toho ((míněno kandidatura na prezidenta republiky)) protože mě to baví (.) protože to umím (.) protože na to mám, (.) přestože vím co mě čeká, (..) mám před sebou tu další pomyslnou **topolánkovu horu***

Dalším příkladem vágnosti v takto zaměřených textech je také systematické uvádění zájmena *my* místo *já*. Zatímco zájmeno *já* můžeme označit za relativně přesné označení právě mluvčí osoby, přestože autorem textu může být kdokoli jiný, pronominum *my* je vágní, jednoduše proto, že nevíme, kdo všechno se za tímto výrazem skrývá, případně jestli označuje také publikum (*exkluzivní* vs. *inkluzivní*), ke kterému mluvčí hovoří (Cook, 2004). Ve zkoumaných projevech je tento fenomén zřetelný, z hlediska komunikační události a účelu projevů je však uvádění zájmen *my* či *naše* funkční a není považováno za matoucí či manipulativní.

MATERIÁLOVÁ BÁZE

Za účelem zjištění, jakým způsobem se vágnost projevuje v přirozeném jazyce politických projevů byl analyzován korpus textů, který se skládá z devíti úvodních

projevů prezidentských kandidátů, kteří se ucházeli o post prezidenta v roce 2018. Jedná se o projevy, jejichž hlavní funkcí je informovat o zahájení prezidentské kampaně a nastínit charakter kandidátova volebního programu. U Miloše Zemana byly do výběru zařazeny dva projevy. Projev, který byl přednesen vybranému publiku v soukromí,³ a projev, který byl pronesen o den později široké veřejnosti. Miloš Zeman se navíc zavázal k tomu, že nebude pořádat žádnou předvolební kampaň. Tyto dva projevy se tedy dají považovat za jediné, které v rámci své „ne-kampaně“ pronesl. Zároveň je zde Miloš Zeman v pozici obhájce prezidentské funkce, zatímco ostatní kandidáti se ucházeli o tuto funkci poprvé. Jiří Drahoš pronesl svůj úvodní projev v místě jeho rodiště v pětitisícovém Jablunkově. Ostatní kandidáti své projevy realizovali v Praze v podobě tiskové konference (vyjma prvního ze Zemanových projevů). Většina kandidátů svoji kampaň zahajovala rok, v některých případech (Marek Hilšer, Michal Horáček) i dva roky před prvním kolem prezidentské volby. Mirek Topolánek svoje rozhodnutí kandidovat naopak zveřejnil pouze dva dny před 7. listopadem 2017, tedy datem, do kdy bylo nutné odevzdat závazné přihlášky do prezidentských voleb. Petr Hannig nerealizoval žádné veřejné prohlášení o oznámení své kandidatury, z toho důvodu zde jeho projev nebyl nijak reflektován.

Všechny projevy byly transkribovány podle *Manuálu pro přepisovatele televizních diskusních pořadů* (Kaderka, Svobodová, 2006) z videonahrávek pořízených přímo na místě události.

Pro úplnost zde přikládáme doplňující informace o zkoumaných projevech (viz *Tabulka 1*).

Tabulka 1: Charakteristika dat

Jméno kandidáta	Datum projevu	Místo realizace	Délka mluveného projevu (min)	Délka psaného projevu (znaky)	Zdroj
Jiří Drahoš (JD)	28.3.17	Jablunkov	8:16	4044	www.youtube.com
Pavel Fischer (PF)	05.10.17	Praha	7:43	6029	www.youtube.com
Marek Hilšer (MH)	30.07.16	Praha	9:05	4970	www.youtube.com
Michal Horáček (MHo)	03.11.16	Praha (Stará čistírna odpadních vod)	10:45	7082	www.ceskatelevize.cz

³ K rozhodnutí o oznámení kandidatury dvojímu publiku nebylo vydáno žádné prohlášení, z toho důvodu zde uvádíme pouze úryvek z prvního (soukromého) prohlášení Miloše Zemana, kde své rozhodnutí komentuje: „jsem vám vděčný za vaši pomoc a podporu nejen po uplynulé čtyři roky, ale i předtím a jako malé, nesmírně malé, poděkování za tuto pomoc a podporu chci, abyste byli první, kdo budou slyšet moje rozhodnutí ve věci prezidentské kandidatury“.

Jméno kandidáta	Datum projevu	Místo realizace	Délka mluveného projevu (min)	Délka psaného projevu (znaky)	Zdroj
Vratislav Kulháněk (VK)	29.06.17	Praha	3:33	1817	www.youtube.com
Mirek Topolánek (MT)	07.11.17	Praha	22:58	16143	www.youtube.com
Miloš Zeman (soukromý) (MZs)	09.03.17	Pražský hrad	6:23	2374	www.parlamentni-listy.cz
Miloš Zeman (oficiální) (MZo)	10.3.17	Pražský hrad	16:52	7741	www.livestream.cz
Jiří Hynek (JH)	21.8.17	Praha	8:42	5064	www.youtube.com

METODOLOGIE ANALÝZY VÁGNOSTI

Metodologie detekování vágnosti v projevech prezidentských kandidátů byla na základě předchozího výkladu založena na kvalitativním šetření výskytu vágních vyjádření z hlediska identifikování porušování kooperačního principu. Za účelem vyhodnocení procentuálního zastoupení vágnosti celých textů a porovnání míry vágnosti mezi jednotlivými kandidáty byly všechny mluvené projevy segmentovány nejprve na lexikální jednotky, v druhé fázi na sémanticko-pragmatické jednotky. Díky procentuálnímu vyjádření výskytu obou typů jednotek vágnosti můžeme prezidentské kandidáty porovnat mezi sebou bez ohledu na délku projevu.

Problematika vymezení jednotlivých segmentů v textu by z hlediska rozsahu vystačila na samostatnou studii. Chceme zde však uvést alespoň několik problematických příkladů, s nimiž jsme se během segmentace potýkali.

Lexikální jednotka je definovaná jako jednoslovná či víceslovná jednotka textu (Hladká, 2017). Za minimální jednotku vágnosti je považován nejmenší úsek textu, který je schopen vágnost vyjadřovat, což je zpravidla slovo nesoucí funkci, např.:

*MHo: budeme-li se všichni respektovat, dokážeme toho **hodně***

Za maximální lexikální jednotku nesoucí vlastnosti vágnosti je pokládáno víceslovné spojení, které by rozložením na jednotlivá slova ztratilo svoji funkci. Zpravidla se jedná o ustálená slovní spojení, metafory, propria, např.:

*MHo: (...) máme vlastní představy o **cestě za štěstím***

V případě uvedeném níže ale počítáme výskyt vágnosti jako dvě lexikální jednotky:

*VK: v první řadě bych tu funkci nebo ten výkon té funkce (.) ((miněno prezidentská funkce)) viděl (.) ne jako (..) funkce **někoho nad něčím** ale prvního mezi rovnými (..) s respektem (.) ke všem občanům téhle země*

1. *někoho,*
2. *nad něčím.*

Tyto dvě lexikální jednotky by mohly být považovány za jednu pouze v případě, pokud by vyjádření ztratilo rozložením svoji komunikační funkci.

V několika případech, kde není vágnost založena na výskytu konkrétní lexikální jednotky, je rozsah zkoumání rozšířen na sémanticko-pragmatickou jednotku (SPJ), tj. syntakticky a významově relativně ucelený úsek komunikační situace, který disponuje určitou komunikační funkcí (Hoffmannová, Müllerová, Kořenský, 2013). Ty se v projevech objevují zejména v případě porušování maximy kvality a relevance.

MT: našel jsem radost ze života, (.) zasadil jsem ty stromy, (.) postavil ten dům (.) zplodil syna, (.) mám radost ze všeho co se mi daří (.) výbornou práci a toto období bohužel skončilo minulé úterý ((den, kdy se Mirek Topolánek rozhodl kandidovat na prezidenta republiky))

VÝSLEDKY ANALÝZY

Všechny projevy kandidátů byly podrobeny kvalitativní analýze vágnosti, jejímž cílem bylo zkoumání vágnosti z pohledu porušování kooperačního principu. Jak je patrné z *Grafu 1*, nejčastějším zdrojem vágnosti je porušování **maximy kvantity** (50 % všech identifikovaných výskytů vágnosti). Tento typ vágnosti není specifický užíváním konkrétních jazykových prostředků, identifikace zde závisí na nedostatečném množství podaných informací.

Druhým nejvíce užívaným zdrojem vágnosti bylo porušování **maximy způsobu** (36 %) projevující se používáním abstraktních a metaforických vyjádření či evaluativními adjektivy a adverbii. Výrazně nejvyšší počet výskytů porušování **maximy kvality** (10 % všech identifikovaných výskytů vágnosti), tedy tvrzení, u nichž nebylo možné ověřit ani vyvrátit platnost, a „ukazování pozitivní tváře“ (viz výše), bylo odhaleno u Mirka Topolánka (celkem 11 výskytů).

Nejméně častý výskyt vágních vyjádření byl pozorován u typu vágnosti projevující se porušováním **maximy relevance** (4 %), ta se vyskytovala pouze v projevu Vratislava Kulhánka, Mirka Topolánka a Miloše Zemana. Z hlediska délky a situačního kontextu projevů je však tento trend pochopitelný.

Graf 1: Kvalitativní analýza vágnosti

Jak již bylo zmíněno výše, projevy kandidátů se různí z hlediska jejich délky. Z toho důvodu byl počet výskytů vágnosti porovnán s počtem jednotek (lexikálních, sémanticko-pragmatických) v celých textech, aby bylo dosaženo objektivního vyjádření vágnosti textů.

Z Grafu 2 je patrné, že nejvíce vágním byl vyhodnocen projev Václava Kulhánky (při sledování obou jednotek přibližně ze 14 %). U Jiřího Drahoše, Pavla Fischera, Michala Horáčka, Marka Hilšera a Jiřího Hynka byly zaznamenány výskyty vágnosti pouze na úrovni lexikálních jednotek. Opačný trend je zřejmý u Mirka Topolánky, u kterého je vágnost typicky identifikována v rámci delších textových segmentů porušováním maximy kvality, a u Miloše Zemana, jehož projevy jsou typické irelevantním odbočováním od tématu. Nejméně vágním mluvčím byl vyhodnocen Jiří Drahoš (2 %).

Předpoklad, že charakter publika může být potencionální příčinou vágnosti, tedy čím vymezenější publikum, tím konkrétnější projev, byl potvrzen. Oba uvedené případy (projev Jiřího Drahoše a Miloše Zemana) patří mezi nejméně vágní projevy.

Graf 2: Kvantitativní analýza vágnosti

DISKUZE

Jsme si vědomi toho, že výše popisovaný přístup identifikace vágnosti má své limity. Za nejvýraznější handicap bude pravděpodobně považována značná náročnost vyhodnocování, která závisí z velké části na úsudku osoby analyzující texty a to nejen z hlediska vyhodnocování a určování typů vágnosti, ale také v případě segmentace textu na lexikální či sémanticko-pragmatické jednotky. V případě extrahování jednotek textu jsou dnes některé korpusové nástroje velmi blízko k identifikaci vět či jiných větných celků (např. Dialogy, COMA aj.). Pokud by se v budoucnu podařilo alespoň částečně tento problém řešit automatizovaně, bylo by vyhověno požadavkům na časovou náročnost, která je dnes při použití popisované metody značná. Bylo by tak možné snadněji analyzovat obsáhlejší korpusy, více mluvčích či porovnávat projevy v rámci delších časových úseků.

Analýza byla provedena na omezeném vzorku textů, což bylo zapříčiněno právě časovou náročností zpracování. Bylo však dosaženo popisu a zobecnění vlastností vágnosti, přičemž byly nabídnuty metody, jak vágnost v textech identifikovat. Zároveň chceme zdůraznit, že nebylo cílem na základě jednoho projevu objektivně zhodnotit celkovou vágnost jednotlivých kandidátů. K tomuto účelu by bylo zapotřebí provést analýzu všech projevů všech kandidátů během celé kampaně, a to nejenom v rámci jejich vystoupení na tiskových konferencích, ale ideálně do analýzy zahrnout všechny veřejné projevy včetně diskuzí či rozhovorů, kterých se kandidáti zúčastnili.

ZÁVĚR

Cílem příspěvku byla identifikace základních vlastností vágnosti v politických projevech, přičemž největší důraz byl kladen na zjištění motivací užívání vágnosti, definování potencionálních zdrojů vágnosti a popis jazykových prostředků, kterými se vágnost typicky projevuje. Základním kamenem rozlišování typů vágnosti při působení na recipienta se stal teoretický popis tzv. kooperačního principu, který je blíže určen čtyřmi základními konverzačními maximami. Nedodržení alespoň jedné ze čtyř maxim je v rámci našeho přístupu ke zkoumání vágnosti považováno za první kritérium její identifikace. V kontextu zkoumání vágnosti se nedodržení kooperačního principu projevuje:

1. nedostatečným sdělením,
2. nemožností ověření pravdivosti sdělené informace,
3. irelevantním podáním informací,
4. nejednoznačným či dvouznačným sdělením.

Určité přístupy zabývající se vágností uvádějí, že za vágní lze z hlediska povahy jazyka považovat téměř cokoli, zdůrazňujeme zde proto, že vágnost v našem pojetí hledáme pouze u vyjádření, která mohou mít negativní vliv na percepci mluvčího. Tato vlastnost se tak stává druhým kritériem pro označení promluvy za vágní.

Teoretické zkoumání bylo aplikováno na vzorek politických projevů, konkrétně na korpus projevů kandidátů na prezidenta České republiky v roce 2018, s cílem ověřit aplikovatelnost teoretických východisek na reálných textech a zároveň podrobit projevy jednotlivých kandidátů detailní analýzou. Výstupem kvalitativní analýzy vágnosti je popis, jakým způsobem se vágnost u jednotlivých kandidátů projevuje. Na základě segmentace textů bylo určeno, který projev byl nejvágnější.

Otázkou zůstává, do jaké míry je užitím vágních vyjádření ovlivňován úsudek voličů při volbě prezidenta, např. podle agentury STEM jsou rétorické schopnosti Miloše Zemana během prezidentských voleb v roce 2013 hodnoceny jako čtvrté nejdůležitější kritérium pro jeho volbu. Vliv nízké míry vágnosti identifikované u Miloše Zemana a Jiřího Drahoše na jejich postup do druhého kola prezidentských voleb je už pouhou spekulací.

Bibliografie

BEČKA, Josef V.: O neurčitých výrazech v jazyce novin. In: Naše řeč, 1939, roč. 23, č. 9 – 10, s. 257 – 270.

BERKA, Karel – RYBOVÁ, Jarmila: Logika a metodologie pro novináře. Praha: Novinář 1988.

BURGESS, John Alexander: The Sorites Paradox and Higher-Order Vagueness. Synthese, 1990, 85, s. 417 – 74.

COOK, Guy: Genetically Modified Language. London: Routledge 2004.

- CUTTING, Joan: *Introduction to Vague Language Explored*. France: Springer 2007.
- DE HAAN, Ferdinand: *Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries*. In: *Southwest Journal of Linguistics*, 1999, č. 18, s. 83 – 101.
- DIECKMANN, Walther: *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache*. Heidelberg: Winter 1975.
- DÖNNINGHAUS, Sabine: *Die Vagheit der Sprache: Begriffsgeschichte und Funktionsbeschreibung anhand der tschechischen Wissenschaftssprache*. Wiesbaden: Harrassowitz 2005.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.
- GRICE, Paul: *Logic and Conversation*. In: *Syntax and Semantics, Speech Acts*. Eds. P. Cole – J. L. Morgan. New York: Academic Press 1975, Vol. 3, s. 41 – 58.
- GRUBER, Helmut: *Political language and textual vagueness*. *Pragmatics*: 3.1, 1993, s. 1 – 8. International pragmatics association.
- HIRSCHOVÁ, Milada: *Netypické případy užití ukazovacích výrazů takový, tak*. In: *Naše řeč*, 1988, roč. 71, č. 2, s. 57 – 61.
- HIRSCHOVÁ, Milada: *Pragmatika v češtině*. Univerzita Palackého. Filozofická fakulta: Olomouc 2006, s. 139 – 140.
- HLADKÁ, Zdeňka: *Lexém*. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová, 2017. Dostupné na: www.czechency.org/slovník/LEXÉM
- HOFFMANNOVÁ, Jana: *Vyjadřování neurčitosti v mluvené češtině*. In: *Přednášky z 44. běhu Letní školy slovanských studií*. Ed. J. Hasil, 2001, s. 46 – 57.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: *Vágnost, neurčitost, nepřesnost, nejistota... ve vztahu k mluveným projevům a jejich zkoumání*. In: *Člověk – jazyk – text*. Ed. A. Jaklová. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta 2008, s. 229 – 234.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: *Neurčitost textu*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. *CzechEncy*, 2017. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/NEURČITOST TEXTU>
- JAKLOVÁ, Alena: *Persvaze a její prostředky v současných žurnalistických textech*. In: *Naše řeč*, 2002, roč. 85, č. 4, s. 169 – 176.
- JUCKER, Andreas H.: *News Interviews: A Pragmalinguistic Analysis*. Amsterdam: John Benjamins 1986.
- KADERKA, Petr – SVOBODOVÁ, Zdeňka: *Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů*. In: *Jazykovědné aktuality*, 2006, roč. 43, č. 3 – 4, s. 18 – 51.
- KARLÍK, Petr: *K významu kondicionálu minulého*. In: *Slovo a slovesnost*, 1983, roč. 44, č. 1, s. 12 – 21.
- KOŘENSKÝ, Jan: *Člověk – řeč – poznání*. Olomouc: Univerzita Palackého 2004, 116 s.
- KOŘENSKÝ, Jan – HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga: *Analýza komunikačního procesu a textu*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého 2013, s. 19 – 33.
- LERMAN, Claire L.: *Media Analysis of a Presidential Speech: Impersonal Identity Forms in Discourse*. In: *Discourse and Communication*. Ed. T. van Dijk. New York: De Gruyter 1985, s. 185 – 215.
- NEUSTUPNÝ, Jiří: *On the Analysis of Linguistic Vagueness*. In: *Travaux Linguistiques de Prague*, 1966, č. 2, s. 39 – 51.

PREZIDENTSKÉ VOLBY 2013 2. kolo: Závěrečná zpráva z exkluzivního výzkumu pro ČT. STEM/MARK [online], 2013. Dostupné na: <http://img2.ct24.cz/multimedia/documents/44/4325/432431.pdf>

RONZITTI, Giuseppina (ed.): *Vagueness: A Guide. Logic, Epistemology, and the Unity of Science*, Vol. 19, Dordrecht: Springer 2011.

RUSSELL, Bertrand: *Vagueness*. *Australasian Journal of Philosophy and Psychology*, Vol. 1, 1923, s. 84 – 92. Reprinted in R. Keefe – P. Smith, *Vagueness: A Reader*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press 1997, s. 61 – 68.

ŠTÍCHA, František: Vágnost jazyka. In: *Naše řeč*, 2007, roč. 90, č. 2, s. 99 – 101.

TANNEN, Deborah: *The Oral/Literate Continuum in Discourse*. In: *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*. Ed. D. Tannen. Norwood, NJ: Ablex 1982, s. 1 – 16.

TONDL, Ladislav: *Problémy sémantiky*. Praha: Academia 1966.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila: Ten nějaký // nějaký ten a případy podobné. In: *Naše řeč*, 1992, roč. 75, č. 5, s. 247 – 254.

ULLMANN, Stephen: *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Blackwell 1962.

YOUZHEN, Yu: Question on the Assumption of Fussiness of Meaning. In: *Journal of Tianjin Foreign Studies University*, 2012, Vol. 19, № 5, s. 39 – 43.

WENYI, Xie – YUNTENG, Liu: *Advertising English*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press 1997.

WENZHONG, Zhu – JINGYI, Li: *A Pragmatic Study on the Functions of Vague Language in Commercial Advertising*. *English Language Teaching*, 2013, Vol. 6, № 6.

WILLIAMSON, Timothy: *Vagueness*. London: Routledge 1994.

WILSON, John: *Politically Speaking*. Oxford: Blackwell 1990.

WODAK, Ruth – MEYER, Michael (eds): *Methods of Critical Discourse Analysis*, Vol. 1, London: Sage 2001.

Zdroje analyzovaných textů:

Průzkum pro ČT: Zemana by nyní volilo 43,5 procenta lidí. Druhý Drahoš oslovil 28,5 procenta voličů, 2017 [online]. Česká televize. [cit. 12.12.2018]. Dostupné na: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2336116-pruzkum-pro-ct-zemana-nyni-volilo-435-procenta-lidi-druhy-drahos-oslovil-285-procenta>

Kandiduji na prezidenta, oznámil Horáček. Slíbil, že si vše zaplatí sám, 2016 [online]. Česká televize. [cit. 12.12.2018]. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1949094-kandiduji-na-prezidenta-oznamil-horacek-slibil-ze-si-vse-zaplati-sam>

Pavel Sehnal a Vratislav Kulháněk po tiskové konferenci, 2017 [online]. Občanská demokratická aliance. [cit. 12.12.2018]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=peePLuOH6Ik>

TK prezidenta Miloše Zemana, 2017 [online]. ČTK LiveVideo. [cit. 12.12.2018]. Dostupné na: <https://livestream.com/accounts/17590784/events/7103089/videos/151392392>

Jako výstřel z děla. Prezident Zeman vyhlásil svou druhou kandidaturu, 2017 [online]. Parlamentní listy. [cit. 12.12.2018]. Dostupné na: <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/VIDEO-Jako-vystrel-z-dela-Prezident-Zeman-vyhlasil-svou-druhou-kandidaturu-478874>

Marek Hilšer oznamuje kandidaturu na prezidenta ČR, 2016 [online]. Marek Hilšer. [cit. 12.12.2018]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=2ZAooG7cM1g>

Prof. Ing. Jiří Drahoš, DrSc., dr. h. c. – Jablunkov 28.3.2017 – ohlášení kandidatury, 2017 [online]. Jablunkov Jablunkov. [cit. 12.12.2018]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=SsLJ1uPY29c>

Pavel Fischer – tisková konference 5/10, 2017 [online]. Pavel Fischer. [cit. 12.12.2018]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=NePAN_oh8tE

Jiří Hynek – silný prezident pro těžké časy 2017 [online]. Realisté. [cit. 12.12.2018]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=bIhd6qWydHI>